

Mannen bakom bokstäverna i kemin

Berättelse

När du ser ett O för syre eller ett H för väte i en kemibok, då ser du en idé som en svensk man hade för mer än tvåhundra år sedan. Hans namn var Jöns Jacob Berzelius.

Berzelius föddes 1779 i Väversunda i Östergötland. Hans föräldrar dog när han var liten, vilket gjorde att han fick en svår barndom hos släktingar. Trots att han hade lite pengar lyckades han studera medicin vid universitetet i Uppsala. Han blev läkare, men det var kemin som intresserade honom mest. År 1807 blev han professor vid det som i dag heter Karolinska institutet i Stockholm.

På den tiden var kemin ganska oordnad. Forskarna skrev om ämnen på många olika sätt, och det fanns inget enkelt språk som alla förstod. Berzelius bestämde sig för att skapa ordning. Han föreslog att varje grundämne skulle få en kort beteckning med en eller två bokstäver, ofta från ämnets latinska namn. Järn fick till exempel beteckningen Fe, eftersom järn heter *ferrum* på latin. Detta system används än i dag över hela världen, vilket visar hur klok hans idé var.

Berzelius nöjde sig inte med detta. Han vägde och mätte ämnen om och om igen för att räkna ut hur tunga atomerna var. Han upptäckte också flera nya grundämnen som ingen kände till tidigare: cerium, selen, kisel och torium. Dessutom gav han namn åt två viktiga begrepp som kemister fortfarande använder, nämligen katalys och isomeri.

Berzelius var noggrann och arbetade hårt. Han skrev läroböcker som lästes i hela Europa, och brevväxlade med forskare i många länder. Tack vare honom fick Sverige ett stort namn inom vetenskapen. Han blev adlad och senare friherre, och han ledde Kungliga Vetenskapsakademien i nästan trettio år.

Han dog i Stockholm 1848. I dag kallas han ofta "den svenska kemins fader". Hans största gåva till oss är kanske inte ett enda ämne, utan ett gemensamt språk: de små bokstäver som gör att en kemilärare i Sverige och en forskare i Japan kan förstå exakt samma sak.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
grundämne	ett ämne som inte går att dela upp i andra ämnen, t.ex. syre eller järn
beteckning	ett kort tecken eller en bokstav som står för något
latinska namn	namn på det gamla språket latin
atom	den allra minsta delen av ett ämne
vägde	mätte hur tungt något var
katalys	när ett ämne får en kemisk reaktion att gå snabbare
isomeri	när två ämnen har samma delar men olika egenskaper

ORD	FÖRKLARING
noggrann	någon som arbetar exakt och inte slarvar
adlad	när kungen ger en person en finare titel
friherre	en adelstitel, ungefär som baron
sekreterare	här: en person som leder en akademi
brevväxlade	skrev brev fram och tillbaka med någon

Läsförståelsefrågor

- Varför skapade Berzelius ett system med bokstäver för grundämnena?
 - Kungen hade bett honom om det
 - Det fanns inget gemensamt och tydligt sätt att skriva om ämnen
 - Han ville att bara svenskar skulle förstå kemin
- Varför fick järn beteckningen Fe?
 - Det är en förkortning av ordet "fast"
 - Bokstäverna kommer från det latinska namnet *ferrum*
 - Det var de två första bokstäverna i Berzelius efternamn
- Vilket av dessa stämmer om Berzelius barndom?
 - Han växte upp i en rik familj i Stockholm
 - Han miste sina föräldrar tidigt och hade det svårt
 - Hans far var en känd professor
- Vad menas med att Berzelius "vägde och mätte ämnen om och om igen"?
 - Han var osäker och gjorde fel hela tiden
 - Han ville sälja ämnena
 - Han arbetade noggrant för att få säkra resultat
- Vilka grundämnen upptäckte Berzelius enligt texten?
 - Guld, silver och koppar
 - Cerium, selen, kisel och torium
 - Syre, väte och järn
- Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 - Berzelius bokstavssystem används fortfarande i hela världen.
 - Berzelius tyckte att läkaryrket var mer spännande än kemin.
 - Berzelius reste själv till Japan för att träffa forskare.
- Berättaren kallar bokstäverna ett "gemensamt språk". Förklara med egna ord vad som menas med det.
- Varför tror du att Berzelius skrev läroböcker och brev till forskare i andra länder? Ge minst en orsak.
- Vad säger texten om hur Berzelius blev känd och hedrad under sitt liv? Ge två exempel.
- I sista stycket står det att hans största gåva kanske inte var "ett enda ämne". Vad menar berättaren att gåvan var i stället, och varför är den viktig?

Facit

1. b
2. b
3. b
4. c
5. b
6. 1. ja b) nej c) det står inte i texten
7. Exempel på svar: Det betyder att bokstäverna förstås av kemister över hela världen, oavsett vilket språk de annars talar, så de kan förstå varandra.
8. Exempel på svar: För att dela med sig av sin kunskap, hjälpa andra forskare och göra svensk vetenskap känd i Europa.
9. Exempel på svar: Han blev adlad och senare friherre, och han ledde Kungliga Vetenskapsakademien i nästan trettio år.
10. Exempel på svar: Gåvan var det gemensamma språket med bokstäver. Det är viktigt eftersom forskare i olika länder kan förstå exakt samma sak tack vare det.

Bedöm öppna svar efter innehåll, inte efter exakt formulering.

FÖR LÄRAREN

Texten lyfter Berzelius främsta bidrag: det kemiska teckenspråket. Tema: hur en idé om ett gemensamt språk kan förena människor och bestå i hundratals år. Inferensfrågorna 7 och 10 tränar att förstå metaforen "gemensamt språk".

Diskussionsfrågor

- Varför är det bra att forskare i hela världen använder samma tecken och måttenheter? Vad skulle hända om alla länder hade egna system?
- Berzelius hade en svår barndom men blev en av Sveriges mest kända forskare. Vad tror ni hjälpte honom att lyckas?
- Finns det andra "gemensamma språk" i världen i dag, förutom kemins tecken? Tänk på siffror, musik eller datorer.
- **Skriv (5 meningar):** Berätta om en person som du ser upp till inom ett yrke eller ett ämne. Vad har den personen gjort, och varför tycker du att det är viktigt?

Källor och faktagranskning

- Wikipedia (svenska): Jöns Jacob Berzelius – https://sv.wikipedia.org/wiki/Jöns_Jacob_Berzelius
- Wikipedia (engelska): Jöns Jacob Berzelius – https://en.wikipedia.org/wiki/Jöns_Jacob_Berzelius
- Encyclopaedia Britannica: Jöns Jacob Berzelius – <https://www.britannica.com/biography/Jons-Jacob-Berzelius>
- Nationalencyklopedin: Jacob Berzelius – <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/jacob-berzelius>
- Svenskt biografiskt lexikon: Jöns Jacob Berzelius – <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=18122>

Faktagranskad i juni 2026. Jöns Jacob Berzelius föddes 20 augusti 1779 i Väversunda i Östergötland och dog 7 augusti 1848 i Stockholm. Han var läkare och kemist, blev professor vid Karolinska institutet 1807 och ständig sekreterare i Kungliga Vetenskapsakademien 1819–1848. Han upptäckte grundämnena cerium, selen, kisel (silicium) och torium, införde det moderna systemet med kemiska bokstavsbeteckningar (t.ex. O, H, Fe), beräknade atomvikter och myntade begreppen katalys och isomeri. Han adlades 1818 och blev friherre 1835. Bilden är ett porträtt från 1826 (Public Domain) via Wikimedia Commons.

Berättelser om svenskar · läromedel för svenska som andraspråk. Skapat inom Läromedelsprojektet. Senast uppdaterad 2026-06-12.